Downloaded from https:// www.studiestoday.com

1 चित्रपदानि 1

एषः	सः

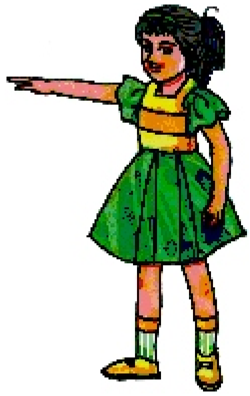

एषः शुकः । सः मयूरः ।

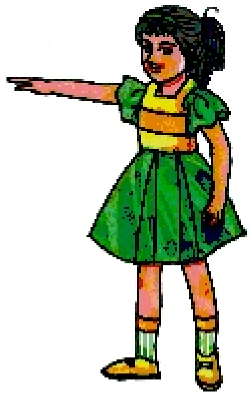

एषः श्वानः । सः सिंहः ।

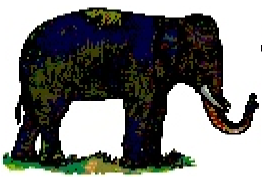

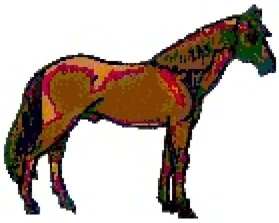

एषः गजः । सः अश्वः ।

Downloaded from https:// www.studiestoday.com

Downloaded from https:// www.studiestoday.com

एषा　　　　　　　　　　　　　　　　　　　　सा

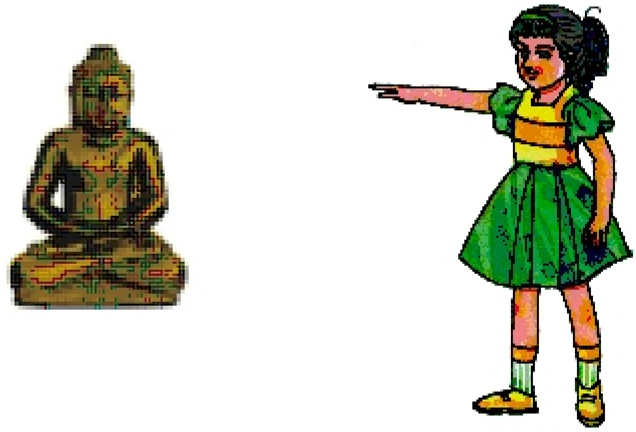

एषा बालिका ।　　　　　　　　　　　　　　　　सा प्रतिमा ।

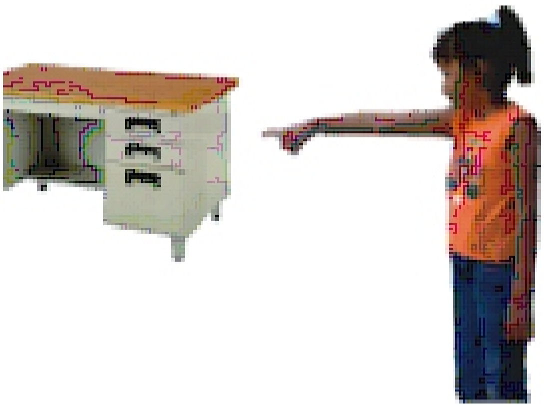

एषा उत्पीठिका ।　　　　　　　　　　　　　　सा सञ्चिका ।

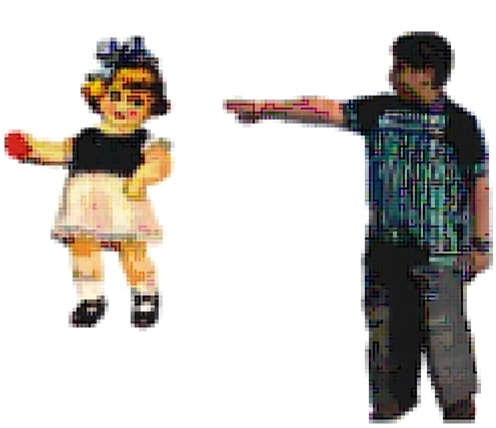

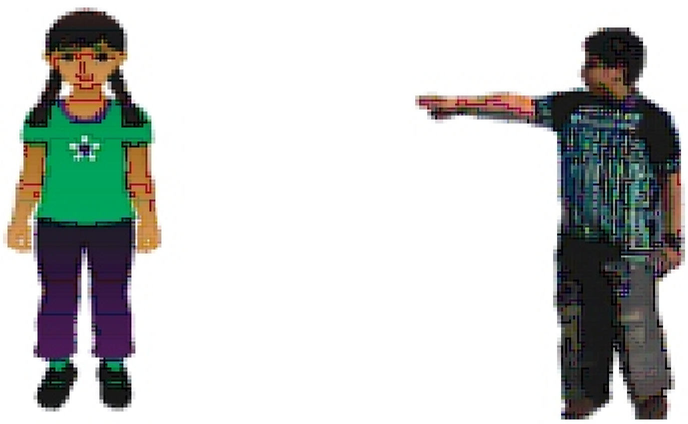

एषा गीता ।　　　　　　　　　　　　　　　　सा पूजा ।

Downloaded from https:// www.studiestoday.com

Downloaded from https:// www.studiestoday.com

एतत् | तत्

एतत् वातायनम्

तत् द्वारम् ।

एतत् पुस्तकम् ।

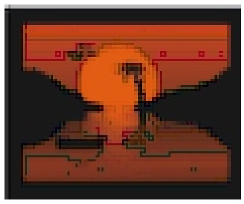

तत् चित्रम्

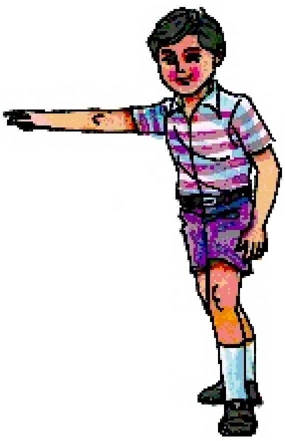

एतत् बसयानम् ।

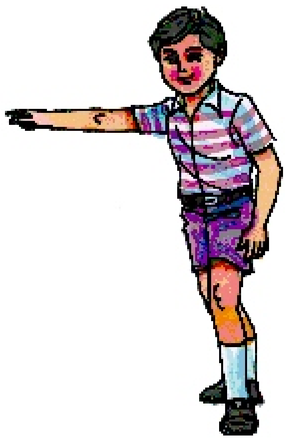

तत् विमानम् ।

Downloaded from https:// www.studiestoday.com

Downloaded from https:// www.studiestoday.com

अहम्	त्वम्

अहं शिक्षकः ।

त्वं छात्रः ।

अहं बालिका ।

त्वं बालिका ।

अहं युवकः ।

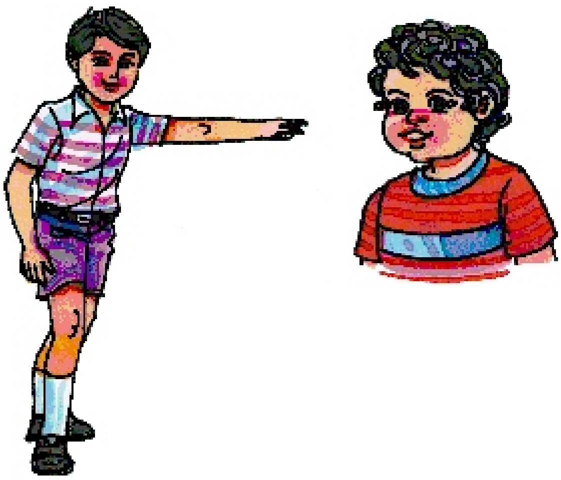

त्वं बालकः ।

Downloaded from https:// www.studiestoday.com

Downloaded from https:// www.studiestoday.com

2 चित्रपदानि 2

एते	ते

एते गजाः ।

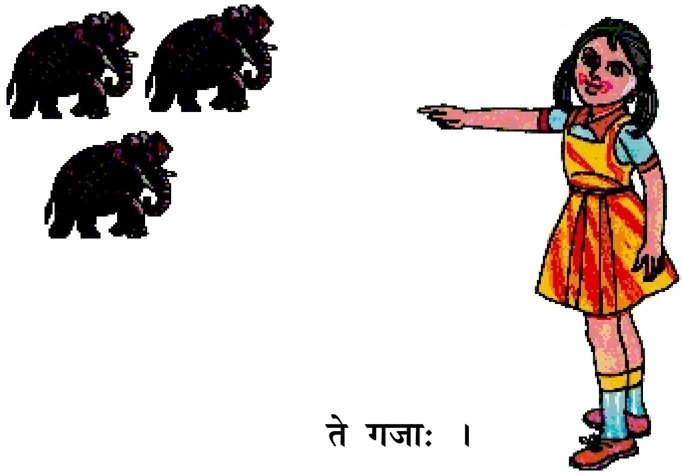

ते गजाः ।

एते शशकाः ।

ते शशकाः ।

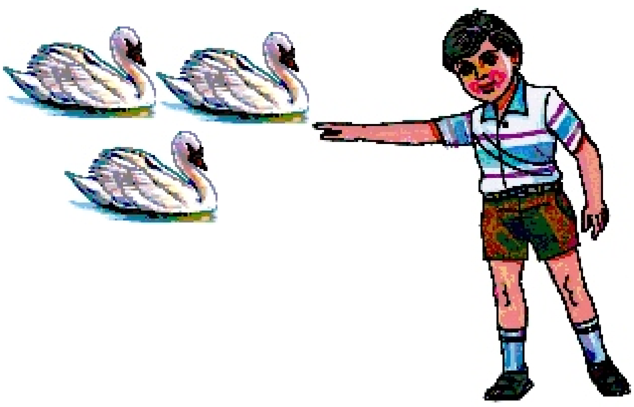

एते हंसाः ।

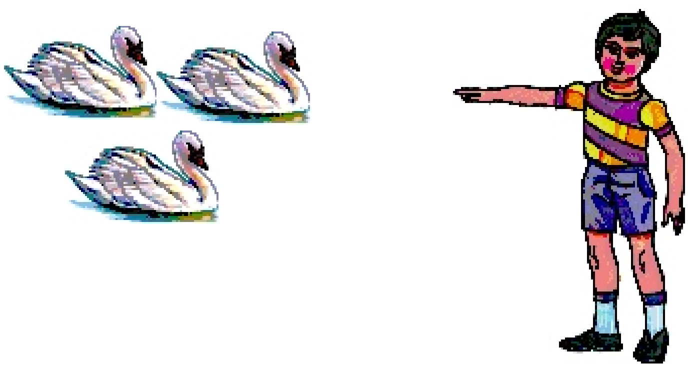

ते हंसाः ।

Downloaded from https:// www.studiestoday.com

Downloaded from https:// www.studiestoday.com

एताः　　　　　　　　ताः

एताः अजाः ।

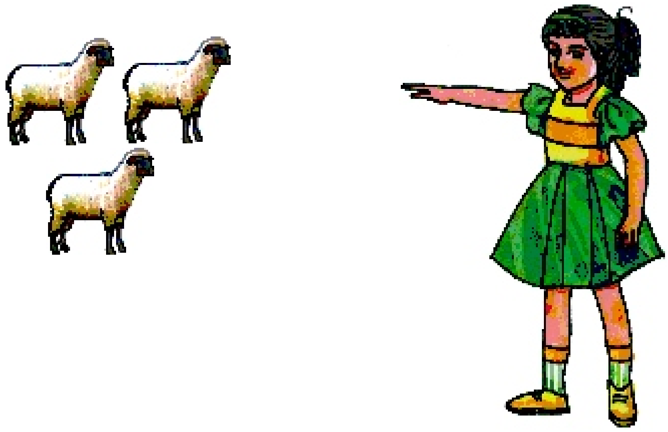

ताः अजाः ।

एताः महिलाः ।

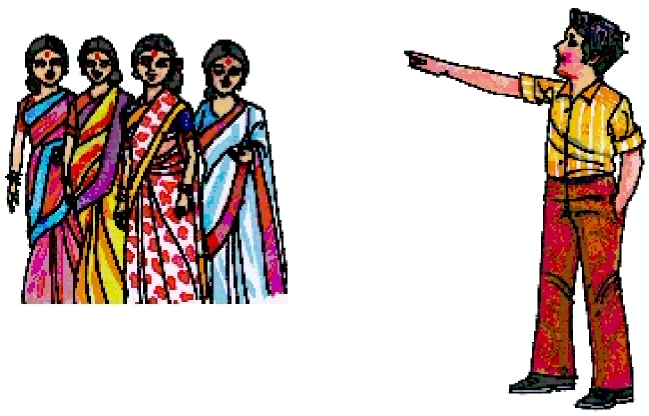

ताः बालिकाः ।

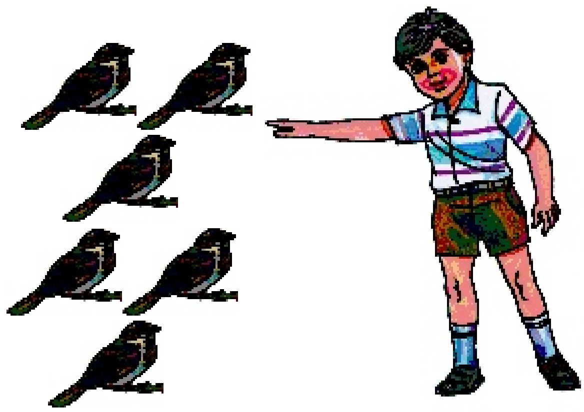

एताः चटकाः ।

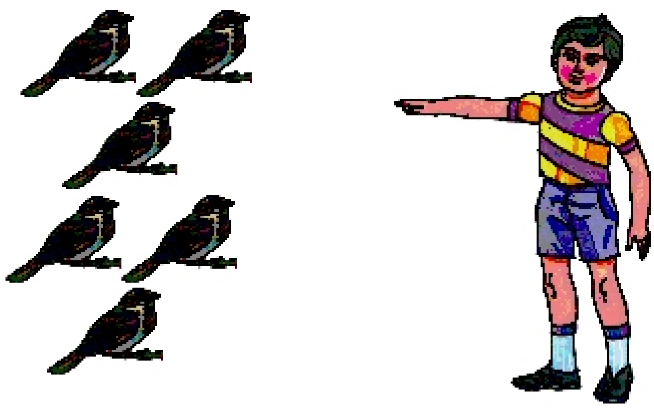

ताः चटकाः ।

Downloaded from https:// www.studiestoday.com

Downloaded from https:// www.studiestoday.com

एतानि | तानि

एतानि पुस्तकानि ।

तानि पुस्तकानि ।

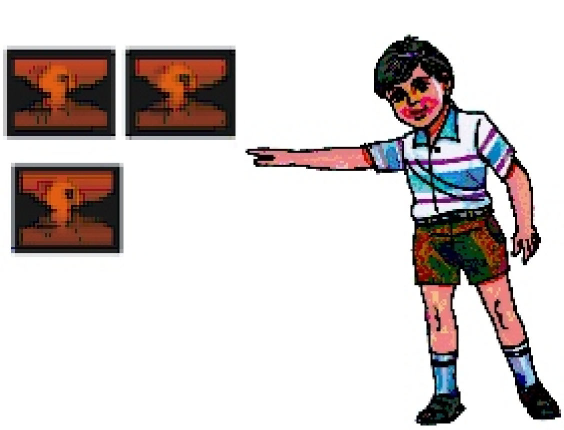

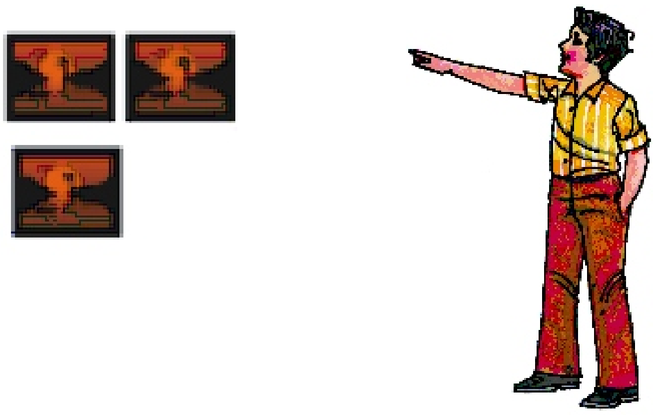

एतानि चित्राणि ।

तानि चित्राणि ।

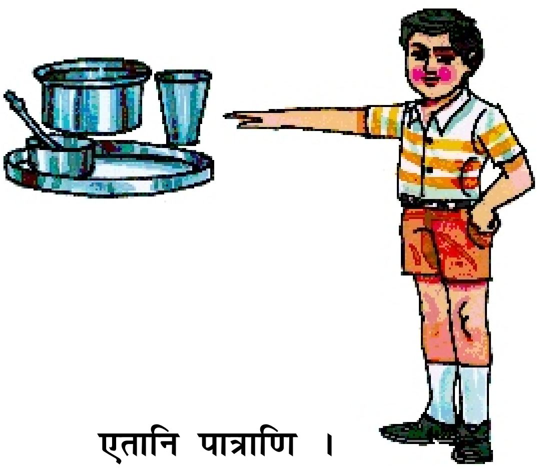

एतानि पात्राणि ।

तानि पात्राणि ।

Downloaded from https:// www.studiestoday.com

Downloaded from https:// www.studiestoday.com

वयम्	यूयम्

वयं शिक्षिकाः ।   यूयं सैनिकाः ।

वयं बालकाः ।   यूयं बालकाः ।

वयं महिलाः ।   यूयं बालिकाः ।

Downloaded from https:// www.studiestoday.com

Downloaded from https:// www.studiestoday.com

3 आत्मश्रद्धाया: प्रभाव:

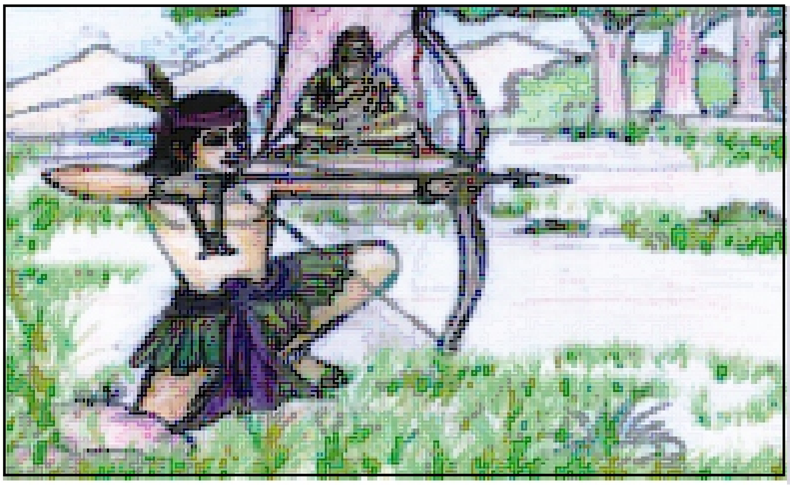

एक: बालक: आसीत् । तस्य नाम एकलव्य: आसीत् । स: धनुर्विद्यां पठितुम् इच्छति स्म ।

एकदा स: द्रोणाचार्यस्य समीपम् अगच्छत् अवदत् च । "गुरुदेव, अहम् अपि धनुर्धर: भवितुम् इच्छामि । कृपया मां स्वीकुरु।" आचार्य: प्रत्यवदत्, "अहं कौरवान् पाण्डवान् च पाठयामि । अहं भवत: शिष्यरूपेण स्वीकारं कर्तुं न शक्नोमि।" परंतु आचार्यं प्रति तस्य श्रद्धा शिथिला न अभवत् ।

स: आचार्यस्य द्रोणस्य एकां मूर्तिम् अरचयत् । स: प्रतिदिनं मूर्तिम् अनमत् । प्रात: अरभ्य सायंकालपर्यन्तं धनुर्विद्याया: अभ्यासम् अकरोत् । शनै: शनै: स: कुशल: धनुर्धर: अभवत् । एकदा तस्मिन् वने गुरुद्रोण: पाण्डवै: कौरवै: च सह आगच्छत् । एक: कुक्कुर: तान् दृष्ट्वा अभषत् । अर्जुन: धनुष्यम् उत्थापयति स्म। तदैव एकलव्य: बाणै: तस्य कुक्कुरस्य मुखम् असीव्यत् । द्रोणाचार्य: एतत्

Downloaded from https:// www.studiestoday.com

Downloaded from https:// www.studiestoday.com

दृष्ट्वा तत्र आगच्छत् तं च अपृच्छत्, ''कः तव आचार्यः । तदा सः द्रोणाचार्यं तां मूर्तिम् अदर्शयत् ।

एकलव्यः गुरुश्रद्धायाः स्वश्रद्धायाः च प्रतीकः अस्ति । एकलव्यः अस्मान् शिक्षयति ''स्वयंज्योतिः स्वयंप्रज्ञा भवतु'' । यदि अस्मासु आत्मश्रद्धा अस्ति तर्हि काऽपि सिद्धि दुर्लभा नास्ति ।

अनन्तरम् आत्मश्रद्धायाः बलेन सः श्रेष्ठः धनुर्धरः अभवत् ।

टिप्पणी

पठितुम् ભણવા માટે **भवितुम्** થવા માટે **प्रत्यवदत्** વળતું બોલ્યા **न शक्नोमि** શક્તિમાન નથી **भवतः** આપનો **शिथिला** ઢીલી **प्रतिदिनम्** દરરોજ **शनैः शनैः** ધીમે ધીમે **तदैव** ત્યારે જ **कुक्करः** કૂતરો **अनन्तरम्** પછી **यदि...तर्हि** જો... તો... **अनमत्** નમન કર્યું **प्रातःकालात्** સવારથી **न अभवत्** ના થઈ **उत्थापयति** ઉપાડે છે **असीव्यत्** સીવી દીધું **अस्मान्** આપણને

स्वाध्यायः

1. નીચેના શબ્દોનું મોટેથી ઉચ્ચારણ કરો :

एकलव्यः, धनुर्विद्याम्, द्रोणाचार्यस्य, अगच्छत्, स्वीकुरु, प्रत्यवदत्, शिष्यरूपेण, पर्यन्तम्, उत्थापयति, गुरुश्रद्धायाः, स्वयंज्योतिः, दुर्लभा

2. પ્રશ્નોના ઉત્તર સંસ્કૃતમાં આપો :

(1) एकलव्यः धनुर्विद्यां पठितुं कस्य समीपम् अगच्छत् ?

(2) एकलव्यः द्रोणं किम् अवदत् ?

(3) द्रोणः एकलव्यं किम् अकथयत् ?

(4) एकलव्यः बाणैः किम् अकरोत् ?

(5) द्रोणाचार्यः एकलव्यं किम् अपृच्छत् ?

Downloaded from https:// www.studiestoday.com

Downloaded from https:// www.studiestoday.com

3. કૌંસમાં આપેલા શબ્દોના આધારે ખાલી જગ્યા પૂરો :

(आचार्यं प्रति, शिक्षयति, अभषत, द्रोणाचार्यस्य)

(1) एकलव्यः धनुर्विद्यां पठितुं ______________ समीपम् अगच्छत् ।

(2) एकलव्यस्य ______________ श्रद्धा शिथिला न अभवत् ।

(3) एकः कुक्कुरः तां दृष्ट्वा ______________ ।

(4) एकलव्यः अस्मान् ______________ स्वयंज्योतिः स्वयंप्रज्ञा भवतु।

4. શબ્દોના આધારે વાક્ય બનાવો :

(1) धनुर्धरः (2) बालकः (3) शिष्यः (4) कुक्कुरः

(1) ______________

(2) ______________

(3) ______________

(4) ______________

5. આપેલાં વિધાનો પૈકી સાચાં વિધાનો સામે 'आम्' અને ખોટાં વિધાનો સામે 'न' લખો :

(1) एकलव्यः ईश्वरश्रद्धायाः प्रतीकः अस्ति ।

(2) एकलव्यः बाणैः कुक्कुरस्य मुखम् असीव्यत् ।

(3) आचार्यं प्रति एकलव्यस्य श्रद्धा शिथिला अभवत् ।

(4) द्रोणाचार्यः एकलव्यस्य शिष्यरूपेण स्वीकारं कर्तुं न शक्नोति ।

Downloaded from https:// www.studiestoday.com

Downloaded from https:// www.studiestoday.com

6. ઉદાહરણમાં દર્શાવ્યા પ્રમાણે કૌંસમાં આપેલ ધાતુનાં રૂપો બનાવી ખાલી જગ્યામાં લખો :

ઉદાહરણ :

सः धनुर्विद्यां ____________________इच्छति । (पठ्)

सः धनुर्विद्यां पठितुम् इच्छति ।

(1) सः अध्यापकं ____________________ इच्छति । (भव्)

(2) अहं रोटिकां ____________________ इच्छामि । (खाद्)

(3) भवान् उद्याने ____________________ इच्छति वा । (चल्)

7. ધનુષ્યનું ચિત્ર દોરો.

वाहनम्

- शकटम् ગાડું
- द्विचक्रिका સાઈકલ
- वायुयानम् હવાઈજહાજ (વિમાન)
- जलयानम् વહાણ

Downloaded from https:// www.studiestoday.com

Downloaded from https:// www.studiestoday.com

4 एहि सुधीर

एहि सुधीर ! एहि सुविक्रम !
खेलनाङ्गणं गच्छाम ।
धावन-कूर्दन-चलनैः खेलैः
वज्रकायतां विन्दाम ।।

एहि सुशीले ! एहि मृणालिनि !
पुष्पवाटिकां गच्छाम ।
विविधैः कुसुमैर्विधाय मालां
विघ्नविनाशकमर्चाम ।।

एहि दिनेश ! प्रणव ! गणेश !
ज्ञाननिधिं सञ्चिनुयाम ।
एहि शारदे ! गिरिजे ! वरदे
ज्ञानवारिधौ विहराम ।।

तन्वा मनसा हितं चरन्तः
सदा गुरून् अनुगच्छाम ।
भारतमातुः सेवासत्कारः
देशहितार्थं जीवाम ।।

– जनार्दन हेगडे

Downloaded from https:// www.studiestoday.com

Downloaded from https:// www.studiestoday.com

टिप्पणी

एहि આવ खेलनाङ्गणम् રમતનું મેદાન गच्छाम જઈએ कूर्दन કૂદવું તે वज्रकायता વજ્ર જેવું મજબૂત શરીર पुष्पवाटिका બગીચો विधाय બનાવીને ज्ञाननिधिः જ્ઞાનનો ખજાનો सञ्चिनुयाम મેળવીએ. ज्ञानवारिधिः જ્ઞાનનો સાગર अर्चाम પૂજન કરીએ. गिरिजे હે ગિરિજા, હે પાર્વતી विहराम ફરીએ, વિહાર કરીએ. चरन्तः આચરણ કરતાં

विशेष

कुसुमैर्विधाय – कुसुमैः विधाय

विघ्नविनाशकमर्चाम – विघ्नविनाशकम् अर्चाम्

स्वाध्यायः

1. નીચેના શબ્દોનું મોટેથી ઉચ્ચારણ કરો :

सुविक्रम, खेलनाङ्गणम्, वज्रकायताम्, मृणालिनि, कुसुमैर्विधाय, सञ्चिनुयाम, ज्ञानवारिधौ, अनुगच्छाम

2. આપેલી કાવ્યપંક્તિઓ પૂર્ણ કરો :

(1) एहि सुधीर ! ________________ विन्दाम ।।

(2) तन्वा ________________ जीवाम ।।

(3) एहि दिनेश ________________ विहराम ।।

3. નીચેના જેવા ક્રિયા આધારિત શબ્દો કાવ્યમાંથી શોધીને લખો :

ઉદાહરણ : गच्छाम ____________, ____________

____________, ____________

____________, ____________

Downloaded from https:// www.studiestoday.com

Downloaded from https:// www.studiestoday.com

4. આપેલા પ્રશ્નોના જવાબ સંસ્કૃત ભાષામાં આપો :

(1) वज्रकायतां कथं विन्दाम ?

(2) कुसुमैः कम् अर्चाम ?

(3) कस्य हितार्थं जीवाम ?

(4) सदा कान् अनुगच्छाम ?

5. ઉદાહરણ પ્રમાણે કરો :

ઉદાહરણ : गच्छ् – गच्छाम

नय् – ______ पिब् – ______

अनुगच्छ् – ______ विन्द् – ______

6. કક્ષા 6-7માં આવતાં ભારતમાતાનાં અન્ય ગીતો શોધીને તેનું ગાન કરો.

7. ભારતમાતાનું માનચિત્ર બનાવો.

8. તમે જે રમતો રમતા હો તે રમતોનાં નામ લખો.

ज्ञातव्यम्

- संस्कृतसाहित्यक्षेत्रे अप्रतिमयोगदानाय 'वाल्मीकिपुरस्कारः' दीयते ।
- अस्माकं राजमुद्रायाम् अङ्कितः 'सत्यमेव जयते' इति मुद्रालेखः मुण्डकोपनिषदतः अस्ति ।

•

Downloaded from https:// www.studiestoday.com

Downloaded from https:// www.studiestoday.com

5 शीलायाः प्रवासः

सविता : (भ्रमणभाषं धृत्वा) हरिः ॐ ।

शिक्षिका : हरिः ॐ । कः वदति ?

सविता : अहं शीलायाः माता वदामि । प्रवासे मम पुत्री अस्ति ।

शिक्षिका : आम् अस्ति । किञ्चित् कार्यम् अस्ति वा ?

सविता : आम्, अहं तया सह वार्तालापं कर्तुम् इच्छामि । (शिक्षिका शीलां प्रति भ्रमणभाषं प्रेषयति ।)

शीला : अम्ब, कथम् अस्ति सर्वं कुशलं वा ?

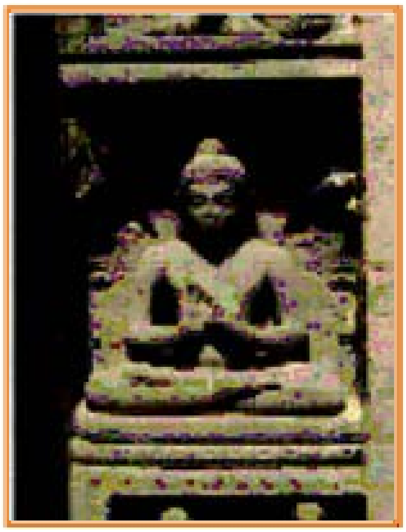

सविता : आम्, अहं कुशलिनी । भवत्याः प्रवासः कथं प्रचलति ?

शीला : प्रवासः तु सम्यक् प्रचलति । अधुना अहम् अजन्तागुहायाम् अस्मि ।

सविता : शोभनम् । तत्र किं किम् अस्ति ?

शीला : अत्र अनेकानि शिल्पानि च चित्राणि सन्ति ।

Downloaded from https:// www.studiestoday.com

Downloaded from https:// www.studiestoday.com

सविता : तत्र कानि चित्राणि सन्ति ?

शीला : भगवतः बुद्धस्य शिल्पं सुन्दरम् अस्ति । अन्यत् च चतुर्मुखस्य हरिणस्य चित्रम् अपि मनोहरम् अस्ति । अत्र बहूनि सुन्दराणि चित्राणि अपि सन्ति ।

सविता : पद्मपाणः चित्रं तत्र अस्ति वा ?

शीला : आम्, अस्ति । अस्माभिः सह मार्गदर्शकः अपि अस्ति ।

सविता : सः किं कथयति ?

शीला : सः बौद्धगुहायाः विषये अस्माभिः सह वार्तालापं करोति । अपि च, गुहायाः इतिहासम् अपि कथयति ।

सविता : तेषां स्थानानां कानिचित् छायाचित्राणि आनयतु ।

शीला : अवश्यम् आनेष्यामि ।

सविता : अजन्तातः प्रवासः कुत्र गमिष्यति ?

शीला : अजन्तातः वयं धुष्णेश्वरं, धुष्णेश्वरतः शीरडीम्, शीरडीतः त्र्यम्बकेश्वरम्, त्र्यम्बकेश्वरतः नासिकं गमिष्यामः ।

सविता : शोभनम्, प्रवासः शिक्षणस्य भागः एव अस्ति । तर्हि सम्यक् रीत्या प्रवासं करोतु । भवती प्रवासे यत् यत् पश्यति तत् तत् सर्वं टिप्पणीपुस्तके लिखतु ।

शीला : आम्, अवश्यं लेखिष्यामि ।

सविता : अपि च, प्रवासस्थानस्य विशेषतां तथा तस्य स्थानस्य इतिहासविषये अपि लिखतु ।

शीला : अवश्यम् । भवतु, नमो नमः ।

सविता : नमो नमः ।

Downloaded from https:// www.studiestoday.com

Downloaded from https:// www.studiestoday.com

टिप्पणी

भ्रमणभाषः મોબાઈલ (ફોન) **शीलायाः** શીલાનો, **तस्यै** તેણીને **अम्ब** હે માતા **अधुना** અત્યારે **भवत्याः** આપનો (સ્ત્રીલિંગ) **कथम् अस्ति** કેમ છે ? **गुहायाम्** ગુફામાં **चतुर्मुख** ચાર મોઢાંવાળું **पद्मपाण्याः** પદ્મપાણિનું **मार्गदर्शकः** ભોમિયો, ગાઈડ **सम्यक् रीत्या** સારી રીતે **बौद्धगुहायाः** બૌદ્ધ ગુફાની **अस्माभिः सह** અમારી સાથે **टिप्पणीपुस्तकम्** નોટબુક **आनयतु** લાવજો.

स्वाध्यायः

1. નીચેના શબ્દોનું મોટેથી ઉચ્ચારણ કરો :

भ्रमणभाषः, किञ्चित्, प्रेषयति, सम्यक्, प्रचलति, अजन्तागुहायाम्, चतुर्मुखस्य, पद्मपाणेः, बौद्धगुहायाः, त्र्यम्बकेश्वरम्, धुष्णेश्वरतः, टिप्पणीपुस्तकम्

2. નીચેના પ્રશ્નોના જવાબ સંસ્કૃત ભાષામાં આપો :

(1) का दूरभाषं करोति ?

(2) शीला कस्याः पुत्री अस्ति ?

(3) शीला कुत्र गच्छति ?

(4) शीला किं किं पश्यति ?

3. ઉદાહરણ મુજબ આપેલાં વાક્યોને પ્રશ્નવાક્યમાં ફેરવો :

ઉદાહરણ : शीला अजन्तागुहायाम् अस्ति ।

शीला कुत्र अस्ति ?

(1) महेशः ऊद्याने अस्ति ।

(2) फरिदा वाटिकायाम् अस्ति ।

(3) सुनन्दा शालायाम् अस्ति ।

Downloaded from https:// www.studiestoday.com

Downloaded from https:// www.studiestoday.com

ઉદાહરણ : शीला <u>गृहत:</u> मन्दिरं गच्छति ।

शीला <u>कुत:</u> मन्दिरं गच्छति ?

शीला गृहत: कुत्र गच्छति ?

(1) नरेन्द्र: कार्यालयत: गृहं गच्छति ।

(2) विनय: क्रीडाङ्गणत: वाटिकां गच्छति ।

(3) अलका पालनपुरत: गान्धीनगरं गच्छति ।

4. ઉદાહરણ મુજબ વાક્યો બનાવો :

ઉદાહરણ : नटराज: चित्रम् । नटराजस्य चित्रम् अस्ति ।

(1) वेदान्त: पुस्तकम् । ______________________

(2) पार्थ: कन्दुकम् । ______________________

(3) कल्पेश: लेखनी । ______________________

(4) कर्ण: कुण्डलम् । ______________________

(5) निसर्ग: गृहम् । ______________________

Downloaded from https:// www.studiestoday.com

Downloaded from https:// www.studiestoday.com

ઉદાહરણ : शीला पुस्तकम् ।

शीलाया: पुस्तकम् अस्ति ।

(1) रेखा द्विचक्रिका । ______

(2) विद्या प्रभाव: । ______

(3) कृपा आसन्द: । ______

(4) मीना पाठशाला । ______

(5) अनीक्षा शाटिका । ______

5. આપેલાં વાક્યોને સંસ્કૃત ભાષામાં લખો :

(1) આરતી જામનગરથી રાજકોટ જાય છે.

______

(2) હર્ષા અમરેલીથી જૂનાગઢ જાય છે.

______

(3) મિહીર અમદાવાદથી સુરત જાય છે.

______

(4) કુમાર ભુજથી અમદાવાદ જાય છે.

______

(5) ઉષા વડોદરાથી પાલનપુર જાય છે.

______

6. તમારા ગામમાં આવતી બસ ક્યાંથી અને કયા કયા સ્થળેથી આવે છે, તેનું વર્ણન સંસ્કૃતમાં કરો.

જેમકે,

लोकयानं हिंमतनगरत: इडरं गच्छति । इडरत: वटपल्लीं गच्छति । वटपल्लीत: भावनगरं गच्छति ।

Downloaded from https:// www.studiestoday.com

Downloaded from https:// www.studiestoday.com

संस्कृतसामयिकानां सूचिः

નામ	પ્રકાર	સ્થળ
गाण्डीवम्	साप्ताहिक	वाराणसी
उद्यानपत्रिका	मासिक	आन्ध्रप्रदेश
अभिनवसंस्कृतम्	वार्षिकी	कानपुर
अनादिवाक्	त्रैमासिक	नई दिल्ली
अर्वाचीनसंस्कृतम्	त्रैमासिक	नई दिल्ली
गीर्वाणसुधा	मासिक	मुम्बई
दिव्यज्योतिः	मासिक	शिमला
पारिजातम्	मासिक	कानपुर
संस्कृतसन्देश	दैनिक	वडोदरा
साम्प्रतम्	मासिक	अमदावाद
सम्भाषण सन्देशः	मासिक	बेंङ्गलुरुः
रसना	मासिक	केराला

Downloaded from https:// www.studiestoday.com

Downloaded from https:// www.studiestoday.com

6 विनोदपद्यानि

(1) सदा वक्री सदा क्रूरः कन्याराशिस्थितः सदा ।
सदा पूजामपेक्षते जामाता दशमो ग्रहः ॥

(2) टका धर्मः टका कर्म टका हि परमं तपः ।
यस्य हस्ते टका नास्ति हाटके टकटकायते ॥

(3) घटं भिन्द्यात् पटं छिन्द्यात् कुर्याद्रासभरोहणम् ।
येन केन प्रकारेण प्रसिद्धः पुरुषो भवेत् ॥

(4) उष्ट्राणां हि विवाहेषु गीतं गायन्ति गर्दभाः ।
परस्परं प्रशंसन्ति अहो रूपम् ! अहो ध्वनिः ॥

(5) कन्या वरयते रूपं माता वित्तं पिता श्रुतम् ।
बान्धवाः कुलमिच्छन्ति मिष्टान्नमितरे जनाः ॥

(6) वैद्यराज नमस्तुभ्यं यमराजसहोदर ।
यमस्तु हरति प्राणान् वैद्यः प्राणान् धनानि च ॥

टिप्पणी

वक्री વાંકો **जामाता** જમાઈ **हाटके** બજારમાં **रासभः** ગધેડો **कन्याराशिस्थितः** કન્યાઓના ટોળાઓમાં **गर्दभः** ગધેડો **उष्ट्रः** ઊંટ **वित्तम्** ધન **सहोदरः** સગોભાઈ **टका** (અહીં) રૂપિયા **टकटकायते** ભટકે છે **भिन्द्यात्** ફોડવું **छिन्द्यात्** ફાડવું, છેદવું **पटम्** વસ્ત્ર **श्रुतम्** વિદ્યા, જ્ઞાન

विशेष

कुर्याद्रासभरोहणम् – कुर्यात् रासभ रोहणम् **कुलमिच्छन्ति** – कुलम् इच्छन्ति **मिष्टान्नमितरे** – मिष्टान्नम् इतरे

Downloaded from https:// www.studiestoday.com

Downloaded from https:// www.studiestoday.com

स्वाध्यायः

1. નીચેના શબ્દોનું મોટેથી ઉચ્ચારણ કરો :

कन्याराशिस्थितः, पूजामपेक्षते, टकटकायते, भिन्द्यात्, कुर्याद्रासभरोहणम्, उष्ट्राणाम्, प्रशसन्ति, कुलमिच्छन्ति, मिष्टान्नमितरे, नमस्तुभ्यम्

2. નીચેના શબ્દોની સંધિ છૂટી પાડો :

पूजामपेक्षते, कुलमिच्छन्ति, मिष्टान्नमितर

3. નીચેના શબ્દોની સંધિ કરો :

कः + अपि　　　यमः + तु　　　नमः + तुभ्यम्

4. શ્લોકપૂર્તિ કરો :

(1) सदा वक्री ______________________

______________________ दशमो ग्रह ।।

(2) कन्या वरयते ______________________

______________________ जनाः ।।

5. નીચેના શબ્દોનું અનુલેખન કરો :

भिन्द्यात्, प्रशसन्ति, नमस्तुभ्यम्, उष्ट्राणाम्

6. રેખાંકિત પદોના સ્થાને કૌંસમાં આપેલ પદોનો ઉપયોગ કરી નવાં વાક્યો લખો :

(1) सदा <u>पूजाम्</u> अपेक्षते । (धनम्, सुखम्, सम्मानम्)

(2) कुर्यात् <u>रासभे</u> आरोहणम् । (अश्वे, गजे, बलिवर्दे)

(3) बान्धवाः <u>कुलम्</u> इच्छन्ति (धनम्, वस्त्रम्, विद्याम्)

Downloaded from https:// www.studiestoday.com

Downloaded from https:// www.studiestoday.com

પ્રવૃત્તિ

- અહીં આપેલ શ્લોકોને શાળાના કાર્યક્રમમાં રજૂ કરો.
- આપેલ શ્લોકોમાંથી કઈ રીતે રમૂજ પ્રગટે છે, તેની ચર્ચા કરો.
- આ પ્રકારના બીજા શ્લોકો મેળવો અને વર્ગખંડમાં રજૂ કરો.

षोडश संस्काराः

(1)	गर्भाधानम्	(9)	चूडाकर्म
(2)	पुंसवनम्	(10)	विद्यारम्भः
(3)	सीमन्तः	(11)	उपनयनम्
(4)	जातकर्म	(12)	वेदारम्भः
(5)	नामकरणम्	(13)	केशान्तः
(6)	कर्णवेधः	(14)	समावर्तनम्
(7)	निष्क्रमणम्	(15)	विवाहः
(8)	अन्नप्राशनम्	(16)	अन्त्येष्टिः

ज्ञातव्यम्

- कश्यपः, गौतमः, अत्रिः, जमदग्निः, भरद्वाजः वशिष्ठः, विश्वामित्रश्च सप्तऋषयः सन्ति ।

Downloaded from https:// www.studiestoday.com

Downloaded from https:// www.studiestoday.com

7 सङ्ख्या

सुरेशः : अहो रमेश ! कुत्र गच्छति ?

रमेशः : आपणं गच्छामि ।

सुरेशः : अहम् अपि आगच्छामि ।

रमेशः : भवान् किं क्रेतुम् इच्छति ।

सुरेशः : अहं फलानि क्रेतुम् इच्छामि ।

रमेशः : पश्यत, तत्रैव फलविपणीम् अस्ति । चलतु ।

Downloaded from https:// www.studiestoday.com

Downloaded from https:// www.studiestoday.com

सुरेशः : पञ्चम्यां विपण्यां पक्वानि फलानि सन्ति ।

रमेशः : भद्र, आम्रफलानां कियत् मूल्यम् ?

फलविक्रेता : पञ्चाशत्रूप्यकाणां दश फलानि ।

रमेशः : द्वादशकदलीफलानाम् ?

फलविक्रेता : षोडशरुप्यकाणि ।

रमेशः : चतुर्णां नारङ्गफलानाम् ?

फलविक्रेता : विंशतिरूप्यकाणि ।

सुरेशः : तर्हि मह्यं त्रिंशत् कदलीफलानि ददातु ।

रमेशः : मह्यं द्वादश नारङ्गफलानि ददातु ।

सुरेशः : कियत् मूल्यम् ?

फलविक्रेता : कदलीफलानां चत्वारिंशत् ,नारङ्गफलानां च षष्टिः ।

रमेशः : शतरूप्यकाणि स्वीकरोतु ।

फलविक्रेता : भवतु ।

टिप्पणी

कदलीफलम् કેળું **नारङ्गफलम्** નારંગી **आम्रफलम्** કેરી **आपणम्** દુકાન **क्रेतुम्** ખરીદવા માટે **विपणी** દુકાન **पक्वानि** પાકેલાં **भद्र** મહાશય **कियत्** કેટલું **भवतु** ભલે.

स्वाध्यायः

1. નીચેના શબ્દોનું મોટેથી ઉચ્ચારણ કરો :

आपणम्, क्रेतुम्, तत्रैव, विपण्याम्, पञ्चाशत्, रूप्यकाणाम्, चतुर्णाम्, नारङ्गफलानाम्, मह्यम्, शतरूप्यकाणि

Downloaded from https:// www.studiestoday.com

Downloaded from https:// www.studiestoday.com

2. આપેલા પ્રશ્નોના જવાબ સંસ્કૃત ભાષામાં લખો :

(1) द्वादश कदलीफलानां कियत् मूल्यम् ?

(2) कति नारङ्गफलानां मूल्यं विंशतिः रूप्यकाणि ?

(3) कः फलविक्रेत्रे शतरूप्यकाणि ददाति ?

(4) रमेशः कति नारङ्गफलानि क्रीणाति ?

(5) त्रिंशत् कदलीफलानां कियत् मूल्यम् ?

3. જોડકાં જોડો :

	अ	ब
(1)	नवनवतिः	९६
(2)	षट्सप्ततिः	४९
(3)	नवचत्वारिंशत्	९९
(4)	एकाशीतिः	७६
(5)	षण्णवतिः	८१

(ક) ખાલી જગ્યા પૂરો :

(1) ________________ कदलीफलानां चतुस्त्रिंशत् रुप्यकाणि ।

(2) पञ्च दाडिमानां मूल्यं ________________ रूप्यकाणि ।

(3) दश आम्रफलानां मूल्यं ________________ रूप्यकाणि ।

(ખ) પ્રશ્ન 4માં આપેલ કોષ્ટકના આધારે આપેલાં વાક્યો ખરાં છે કે ખોટાં તે કહો :

(1) दश सेवफलानां मूल्यं अष्टनवति रूप्यकाणि । (   )

(2) उपनेत्रस्य मूल्यं पञ्चाशद् रूप्यकाणि । (   )

(3) युतकस्य मूल्यं पञ्चषष्टिः रूप्यकाणि । (   )

Downloaded from https:// www.studiestoday.com

Downloaded from https:// www.studiestoday.com

4. કોષ્ટકના આધારે તેની નીચે આપેલા પ્રશ્નોના જવાબ લખો :

फलानि	मूल्यम्	वस्तूनि	मूल्यम्
द्वादश कदलीफलानि	३५	उपनेत्रम्	७५
पञ्च दाडिमफलानि	४०	कर्तरी	४६
दश सेवफलानि	९८	तालम्	६०
द्राक्षाफलानि	४६	घटः	८०
चतुर्विंशतिः आम्रफलानि	१००	युतकम्	६५

પ્રશ્નો :

(1) कस्य मूल्यं पञ्चसप्तति रूप्यकाणि अस्ति ?

(2) पञ्च दाडिमस्य मूल्यं कति रूप्यकाणि अस्ति ?

(3) तालस्य मूल्यं कति रूप्यकाणि अस्ति ?

(4) षट्चत्वारिंशत् रूप्यकाणि कस्य कस्य मूल्यं अस्ति ?

5. શબ્દોમાં અને અંકમાં લખો :

(1) 68 : ______________

(2) 74 : ______________

(3) 100 : ______________

(4) 88 : ______________

(5) 57 : ______________

Downloaded from https:// www.studiestoday.com

Downloaded from https:// www.studiestoday.com

6. કોષ્ટક પૂરું કરો :

	द्विषष्टिः	८२	
८७			त्रिपञ्चाशत्
	द्विनवतिः	८३	
५६			पञ्चचत्वारिंशत्
	सप्तत्रिंशत्	८८	

પ્રવૃત્તિ

(1) **૧થી ૧૦૦ સુધીની સંખ્યાનાં અંકકાર્ડ તથા શબ્દકાર્ડ બનાવો.**

(2) **कति અને कियत् શબ્દોનો ઉપયોગ કરી પાંચ પ્રશ્નો બનાવો.**

ઉદાહરણ : (1) पाण्डवाः कति सन्ति ? (2) घटे कियत् जलम् अस्ति ?

किं भवान् जानाति ?

भारतदेशे द्वादश ज्योतिर्लिङ्गानि सन्ति ।

Downloaded from https:// www.studiestoday.com

Downloaded from https:// www.studiestoday.com

१.	एकम्	२१.	एकविंशतिः	४१.	एकचत्वारिंशत्	६१.	एकषष्टिः	८१.	एकाशीतिः
२.	द्वे	२२.	द्वाविंशतिः	४२.	द्विचत्वारिंशत्	६२.	द्विषष्टिः	८२.	द्वाशीतिः
३.	त्रीणि	२३.	त्रयोविंशतिः	४३.	त्रिचत्वारिंशत्	६३.	त्रिषष्टिः	८३.	त्र्यशीतिः
४.	चत्वारि	२४.	चतुर्विंशतिः	४४.	चतुश्चत्वारिंशत्	६४.	चतुःषष्टिः	८४.	चतुरशीतिः
५.	पञ्च	२५.	पञ्चविंशतिः	४५.	पञ्चचत्वारिंशत्	६५.	पञ्चषष्टिः	८५.	पञ्चाशीतिः
६.	षट्	२६.	षड्विंशतिः	४६.	षट्चत्वारिंशत्	६६.	षट्षष्टिः	८६.	षडशीतिः
७.	सप्त	२७.	सप्तविंशतिः	४७.	सप्तचत्वारिंशत्	६७.	सप्तषष्टिः	८७.	सप्ताशीतिः
८.	अष्ट	२८.	अष्टाविंशतिः	४८.	अष्टचत्वारिंशत्	६८.	अष्टषष्टिः	८८.	अष्टाशीतिः
९.	नव	२९.	नवविंशतिः	४९.	नवचत्वारिंशत्	६९.	नवषष्टिः	८९.	नवाशीतिः
१०.	दश	३०.	त्रिंशत्	५०.	पञ्चाशत्	७०.	सप्ततिः	९०.	नवतिः
११.	एकादश	३१.	एकत्रिंशत्	५१.	एकपञ्चाशत्	७१.	एकसप्ततिः	९१.	एकनवतिः
१२.	द्वादश	३२.	द्वात्रिंशत्	५२.	द्विपञ्चाशत्	७२.	द्विसप्ततिः	९२.	द्विनवतिः
१३.	त्रयोदश	३३.	त्रयस्त्रिंशत्	५३.	त्रिपञ्चाशत्	७३.	त्रिसप्ततिः	९३.	त्रिनवतिः
१४.	चतुर्दश	३४.	चतुस्त्रिंशत्	५४.	चतुष्पञ्चाशत्	७४.	चतुस्सप्ततिः	९४.	चतुर्णवतिः
१५.	पञ्चदश	३५.	पञ्चत्रिंशत्	५५.	पञ्चपञ्चाशत्	७५.	पञ्चसप्ततिः	९५.	पञ्चनवतिः
१६.	षोडश	३६.	षट्त्रिंशत्	५६.	षट्पञ्चाशत्	७६.	षट्सप्ततिः	९६.	षण्णवतिः
१७.	सप्तदश	३७.	सप्तत्रिंशत्	५७.	सप्तपञ्चाशत्	७७.	सप्तसप्ततिः	९७.	सप्तनवतिः
१८.	अष्टादश	३८.	अष्टात्रिंशत्	५८.	अष्टपञ्चाशत्	७८.	अष्टसप्ततिः	९८.	अष्टनवतिः
१९.	नवदश	३९.	नवत्रिंशत्	५९.	नवपञ्चाशत्	७९.	नवसप्ततिः	९९.	नवनवतिः
२०.	विंशतिः	४०.	चत्वारिंशत्	६०.	षष्टिः	८०.	अशीतिः	१००.	शतम्

"हसामः"

"अद्य पाठः अस्ति इत्यस्य भविष्यत्कालरूपं किम् ?"

"श्वः विरामः भविष्यति इति ।"

"कथम् एतत् ?"

"यतः श्वः रविवासरः"

Downloaded from https:// www.studiestoday.com

Downloaded from https:// www.studiestoday.com

8 मम दिनचर्या

एषा का ?

कः समयः ?

(घटीं दृष्ट्वा उपर्युक्त रिक्तस्थानेषु समयं लिखतु)

6:05

पञ्चाधिकषड्वादनम्

11:10

दशाधिक एकादशवादनम्

7:55

पञ्चोन अष्टवादनम्

6:50

दशोन सप्तवादनम्

Downloaded from https:// www.studiestoday.com

Downloaded from https:// www.studiestoday.com

कः समयः ?

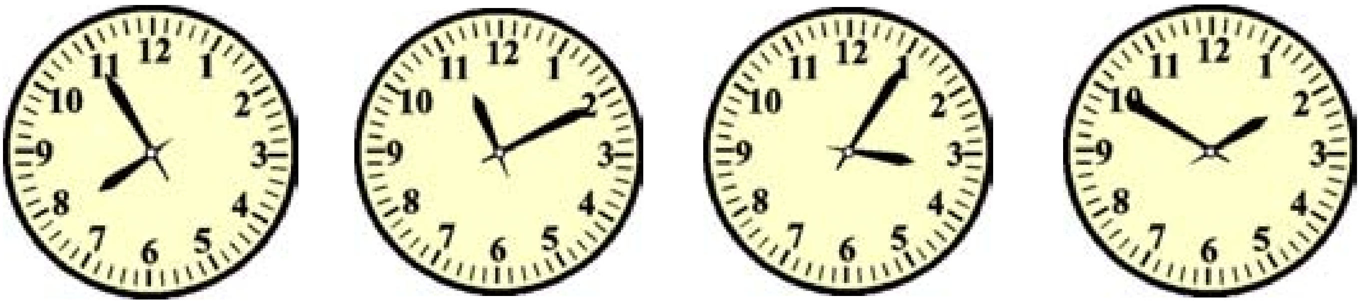

मम दिनचर्या

अहं प्रतिदिनं षड्वादने उत्तिष्ठामि । षड्वादनतः सार्धषड्वादनपर्यन्तं दन्तधावनं स्नानं च करोमि । सार्धषड्वादनतः सप्तवादनपर्यन्तं योगासनं करोमि । तदनन्तरं दुग्धं पिबामि अल्पाहारं च करोमि ।

मम माता गृहकार्यं करोति । अहं तां साहाय्यं करोमि । नववादनतः दशवादनपर्यन्तम् अध्ययनं करोमि। सार्ध एकादशवादने भोजनं करोमि। सपादद्वादशवादने विद्यालयं गच्छामि । तत्र अहं विविधान् विषयान् पठामि ।

Downloaded from https:// www.studiestoday.com

Downloaded from https:// www.studiestoday.com

सायं षड्वादने अहं गृहम् आगच्छामि । सपादषड्वादनतः सपादसप्तवादनपर्यन्तम् अहं क्रीडामि । तदनन्तरम् अहं सायं प्रार्थनां करोमि । सार्धसप्तवादनतः सार्धअष्टवादनपर्यन्तं पुस्तकं पठामि । सार्ध अष्टवादने भोजनं करोमि । नववादनतः सार्धनववादनपर्यन्तं दूरदर्शनं पश्यामि । सार्ध नववादनतः दशवादनपर्यन्तं जनन्या तातेन च सह वार्तालापं करोमि । दशवादने शयनं करोमि ।

टिप्पणी

तः થી **पर्यन्तम्** સુધી **उत्तिष्ठामि** ઊઠું છું **दन्तधावनम्** દાતણ કરવું **दुग्धम्** દૂધ **अल्पाहारः** નાસ્તો **दूरदर्शनम्** ટેલિવિઝન **जननी** માતા **तातेन सह** પિતાની સાથે

स्वाध्यायः

1. નીચેના શબ્દોનું મોટેથી ઉચ્ચારણ કરો :

उत्तिष्ठामि, षड्वादनतः, दन्तधावनम्, तदनन्तरम्, जनन्या, वार्तालापम्

2. પોતાની દિનચર્યાને લગતા પ્રશ્નોના ઉત્તર આપો :

(1) भवान् कदा उत्तिष्ठति ?

(2) भवती कति वादने प्रार्थनां करोति ?

(3) भवान् कदा विद्यालयं गच्छति ?

(4) भवती कदा क्रीडति ?

(5) भवान् कति वादने गृहकार्यं करोति ?

Downloaded from https:// www.studiestoday.com

Downloaded from https:// www.studiestoday.com

3. કોષ્ટક પરથી વાક્યો બનાવો :

अ	ब	क
प्रातः	षड्वादने नववादने	अल्पाहारम् उत्थानम्
मध्याह्ने	द्वादशवादने	पठनम्
सायम्	षड्वादने सप्तवादने	भोजनम् कथाश्रवणम्
रात्रौ	अष्टवादने दशवादने	अध्ययनम् शयनम्

4. ચિત્ર જોઈને સમય નોંધીને વાક્યો લખો :

Downloaded from https:// www.studiestoday.com

Downloaded from https:// www.studiestoday.com

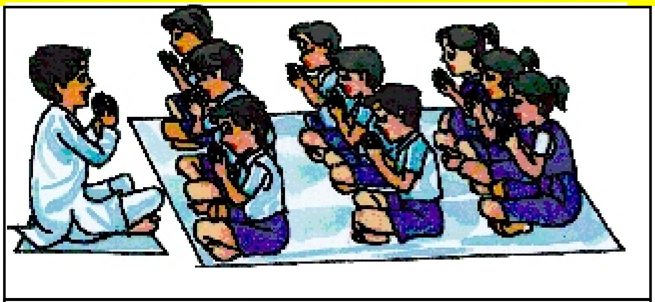

छात्राः एकादशवादने प्रार्थनां कुर्वन्ति

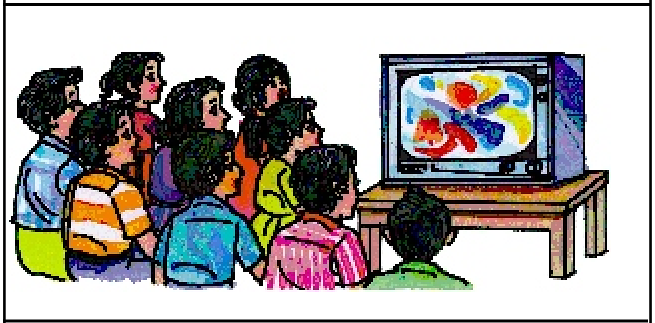

5. ઉદાહરણ પ્રમાણે તમારી દિનચર્યાનાં વાક્યો બનાવો :

ઉદાહરણ : अहं प्रातः षड्वादनतः सप्तवादनपर्यन्तं नित्यक्रियां करोमि ।

(1) अहं ______ योगाभ्यासं करोमि ।

(2) अहं प्रातः नववादनतः सार्धं नववादनपर्यन्तं ______ करोमि ।

(3) अहं ______ अध्ययनं करोमि ।

(4) अहं सायं षड्वादनतः सप्तवादनपर्यन्तं ______ करोमि ।

Downloaded from https:// www.studiestoday.com

Downloaded from https:// www.studiestoday.com

6. ઉદાહરણ પ્રમાણે વાક્યો બનાવો :

બસનું સમયપત્રક		
રૂટ	આગમન	નિર્ગમન
उपलेटा – राजकोट	९:००	९:१०
पोरबन्दर – अमदावाद	१०:१०	१०:२०
बाटवा – वडोदरा	१२:१५	१२:३०
जामजोधपुर – जसदण	१५:०५	१५:१०
कोलकी – धोराजी	१६:३०	१६:३५

उदाहरण :

उपलेटा–राजकोट लोकयानम् ९:०० वादने आगच्छति एवं ९:१० वादने गच्छति ।

7. તમારી દિનચર્યાનું કથન અને લેખન કરો :

भवान् जानाति किम् ?

श्रीमद् भगवद्गीतायां अष्टादश अध्याया: सन्ति ।

श्रीमद् भगवद्गीता महाभारते भीष्मपर्वणि अस्ति ।

चत्वार: मठा: सन्ति–शृगेरीमठ: शारदामठ:, ज्योतिर्मठ:, गोवर्धनमठ: ।

महाभारतस्य युद्धं अष्टादश दिनानि पर्यन्तं प्राचलत् ।

श्रीमद भगवद्गीतायां सप्तशतं श्लोका: सन्ति ।

गायत्रीमन्त्रस्य मन्त्रद्रष्टा विश्वामित्र: अस्ति ।

Downloaded from https:// www.studiestoday.com

Downloaded from https:// www.studiestoday.com

9 भाषासज्जता

સંસ્કૃત ભાષાના અભ્યાસ માટે કેટલીક સમજ વિકસાવવા અહીં પ્રયાસ કરીએ :

પ્રવૃત્તિ 1. બંને હોઠ એકબીજાને અડે નહિ તે રીતે આપેલ શબ્દોનું વાચન કરો.

मनोजः, पठति, भारतम्, फलम्, बभूव

પ્રવૃત્તિ 2. જીભ દાંતને અડે નહિ તે રીતે નીચે આપેલા શબ્દોનું વાચન કરો :

तत्परः, ददाति, धनम्, पन्थाः

શબ્દોનું વાચન કરી શકાયું ? નહિ ને ? શા માટે ? વિચારો. ચર્ચા કરો. કારણો શોધીને નોંધપોથીમાં લખો. તેની ચર્ચા કરો અને તેના આધારે અહીં આપેલ કોષ્ટક સમજવા પ્રયાસ કરો :

સ્થાન	**સ્વર**			**વ્યંજન**							
	ઘોષ			**અઘોષ**		**ઘોષ**				**અઘોષ**	**ઘોષ**
	હ્રસ્વ	**દીર્ઘ**	**સંધિ દીર્ઘ**							**ઉષ્માક્ષર**	**ઉષ્માક્ષર**
કંઠ્ય	अ	आ	ए-	क्	ख्	ग्	घ्	ङ्	**અંતસ્થ**		ह
તાલવ્ય	इ	ई	ऐ **કંઠ્ય તાલવ્ય**	च्	छ्	ज्	झ	ञ्	य्	श्	
મૂર્ધા	ऋ	ॠ		ट्	ठ्	ड्	ढ्	ण्	र्	ष	
દંત્ય	लृ			त्	थ्	द्	ध्	न्	ल्	स्	
ઓષ્ઠ્ય	उ	ऊ	**કંઠ્ય ઓષ્ઠ્ય** ओ औ	प्	फ्	ब	भ्	म्	व् **દંતોષ્ઠ્ય**		

Downloaded from https:// www.studiestoday.com

Downloaded from https:// www.studiestoday.com

તમારા ધ્યાનમાં આવશે કે, ચોક્કસ વર્ણોનું ઉચ્ચારણ કરવા મુખના આંતરિક અવયવોનો ઉપયોગ થાય છે. દરેક વર્ણના ઉચ્ચારણસ્થાન અલગ અલગ છે. આ ઉચ્ચારણ સ્થાનો, સ્વરો, વ્યંજનો વગેરે આ કોઠામાં આપવામાં આવેલ છે. આ કોઠાનો અભ્યાસ કરતાં જણાશે કે કયા મૂળાક્ષરોનું ઉચ્ચારણ કરવા મુખના મુખ્ય કયા અવયવની જરૂર પડે છે.

આ કોષ્ટકનો અભ્યાસ કરતાં ધ્યાનમાં આવે છે કે તેમાં 33 જેટલા વ્યંજનો અને 13 જેટલા સ્વરોનો સમાવેશ થયેલો છે. સંસ્કૃત ભાષામાં આ ઉપરાંતના સ્વરો અને વ્યંજનો સમાવિષ્ટ હતા. પરંતુ પ્રશિષ્ટ સંસ્કૃત ભાષામાં અહીં દર્શાવેલ વર્ણોનો વિશેષ ઉપયોગ થાય છે.

પ્રવૃત્તિ

ઉપરોક્ત કોષ્ટકના આધારે નીચેના પ્રશ્નોના જવાબ આપો.

(1) કંઠ્ય ઉચ્ચારણસ્થાનવાળા મૂળાક્ષરો લખો, તેના સ્વરો અને વ્યંજનો જુદા પાડો.

(2) તાલવ્ય ઉચ્ચારણસ્થાનવાળા મૂળાક્ષરો લખો, તેના સ્વરો અને વ્યંજનો જુદા પાડો.

(3) મૂર્ધન્ય ઉચ્ચારણસ્થાનવાળા મૂળાક્ષરો લખો, તેના સ્વરો અને વ્યંજનો જુદા પાડો.

स्वाध्यायः

1. નીચે આપેલા શબ્દોને સુવાચ્ય અક્ષરે લખો :

भद्रम्, नृपः, उत्तुङ्गः, भविष्यति, चञ्चलः शङ्करः

2. નીચેના વર્ણોના ઉચ્ચારણ-સ્થાન લખો :

क्, ख्, ग्, घ्

प्, फ्, ब्, भ्

ट्, ठ्, ड्, ढ्

વાક્યરચના :

- राकेशः क्रीडति ।
- विपुलः पुस्तकेन पाठयति ।
- मम माता गायति ।
- दया फलं ददाति ।

Downloaded from https:// www.studiestoday.com

Downloaded from https:// www.studiestoday.com

ઉપરોક્ત વાક્યોને ધ્યાનપૂર્વક વાંચો. કોઈ પણ વાક્યમાં નામ તથા ક્રિયાપદ ઘણાં મહત્ત્વનાં પદો છે. વાક્યના અર્થનો આધાર આ બે પદો ઉપર રહેલો છે.

વાક્યમાં નામપદ ક્રિયાપદની સાથે વિવિધ સંબંધોથી જોડાય છે. આ પ્રકારનો સંબંધ જોડવાનું કામ વિભક્તિઓ કરે છે. આ રીતે જોતાં વિભક્તિઓ જુદાં જુદાં પદોને જોડતી કડીઓ છે.

નામપદો ક્રિયાપદ સાથે છ પ્રકારના સંબંધોથી છ વિભક્તિઓ દ્વારા જોડાય છે. આ ઉપરાંત કોઈકને બોલાવવા કે સંબોધન કરવા સંબોધન વિભક્તિનો ઉપયોગ થાય છે. ષષ્ઠી વિભક્તિ એટલે કે સંબંધક વિભક્તિ એવી છે કે જે એક નામપદનો બીજા નામપદ સાથે સંબંધ જોડે છે.

વિભક્તિ-પરિચય :

વિભક્તિનું નામ		શું દર્શાવે છે	ઉદાહરણ
प्रथमा	કર્તા	ક્રિયાનો કરનાર, કર્તા	गजः - હાથી
द्वितीया	કર્મ	ક્રિયાનું કર્મ	गजम् - હાથીને
तृतीया	કરણ	ક્રિયાનું સાધન	गजेन - હાથી વડે
चतुर्थी	સંપ્રદાન	ક્રિયા જેના માટે થઈ હોય તે.	गजाय - હાથી માટે
पञ्चमी	અપાદાન	જે સ્થાનેથી છૂટું પડવું તે.	गजात् - હાથીમાંથી
षष्ठी	સંબંધક	નામનો જેની સાથે સંબંધ હોય તે	गजस्य - હાથીનો, હાથીના, હાથીની, હાથીનું
सप्तमी	અધિકરણ	જેના આધારે ક્રિયા થતી હોય	गजे - હાથીમાં, હાથી ઉપર

ઉપરોક્ત વિભક્તિ કોષ્ટકના અભ્યાસ પરથી સંસ્કૃત વાક્યો સરળતાથી સમજી શકાય છે. ઉપરોક્ત કોષ્ટકની મદદથી જુદી જુદી વિભક્તિનો ઉપયોગ થતો હોય તેવાં વાક્યો પાઠ્યપુસ્તકમાંથી શોધી નોંધ કરો.

Downloaded from https:// www.studiestoday.com

Downloaded from https:// www.studiestoday.com

रामः, बालः, नृपः, शाला, बाला, माला, वनम्, पुस्तकम्, धनम् ।

ઉપરોક્ત નામોને પુલ્લિંગ, સ્ત્રીલિંગ તથા નપુંસકલિંગ નામમાં વિભાજિત કરો. સંસ્કૃત ભાષામાં કેટલાંક નામોને અંતે સ્વર હોય છે. આથી આવાં નામોને સ્વરાન્ત નામ અને અંતે વ્યંજનવાળાં નામોને વ્યજનાન્ત નામ કહેવાય છે. દા.ત., वन, बाला, शाला વગેરે સ્વરાન્ત નામો છે. જ્યારે भगवत्, वाक्, मरुत् વગેરે વ્યજનાન્ત નામો છે.

સંસ્કૃત ભાષામાં દરેક નામની વિભક્તિ એકવચન, દ્વિવચન અને બહુવચનમાં થાય છે. નીચેનાં ઉદાહરણો જુઓ. વ્યવહાર-ભાષામાં જે રૂપોનો મોટાભાગે ઉપયોગ થાય છે તે ઘાટા અક્ષરોમાં છે, તે ધ્યાનમાં રાખો.

अ કારાન્ત પુલ્લિંગ राम

વિભક્તિ	**એકવચન**	**દ્વિવચન**	**બહુવચન**
प्रथमा	**रामः**	रामौ	**रामाः**
द्वितीया	**रामम्**	रामौ	**रामान्**
तृतीया	रामेण	रामाभ्याम्	रामैः
चतुर्थी	रामाय	रामाभ्याम्	रामेभ्यः
पञ्चमी	रामात्	रामाभ्याम्	रामेभ्यः
षष्ठी	**रामस्य**	रामयोः	**रामाणाम्**
सप्तमी	रामे	रामयोः	रामेषु
सम्बोधन	हे राम	हे रामौ	हे रामाः

राम – अ કારાન્ત પુલ્લિંગ નામ છે. એનાં રૂપોની જેમ बाल, नृप, मकरનાં રૂપો બનાવો.

Downloaded from https:// www.studiestoday.com

Downloaded from https:// www.studiestoday.com

આકારાન્ત સ્ત્રીલિંગ बाला

વિભક્તિ	એકવચન	દ્વિવચન	બહુવચન
प्रथमा	**बाला**	बाले	**बालाः**
द्वितीया	**बालाम्**	बाले	**बालाः**
तृतीया	बालया	बालाभ्याम्	बालाभिः
चतुर्थी	बालायै	बालाभ्याम्	बालाभ्यः
पञ्चमी	बालायाः	बालाभ्याम्	बालाभ्यः
षष्ठी	**बालायाः**	बालयोः	**बालानाम्**
सप्तमी	बालायाम्	बालयोः	बालासु
सम्बोधन	हे बाले	हे बाले	हे बालाः

આ જ પ્રમાણે शाला, माला, सीताનાં રૂપો 'बाला'ની જેમ બનાવો.

અકારાન્ત નપુંસકલિંગ वन

વિભક્તિ	એકવચન	દ્વિવચન	બહુવચન
प्रथमा	**वनम्**	वने	**वनानि**
द्वितीया	**वनम्**	वने	**वनानि**
सम्बोधन	हे वन	हे वने	हे वनानि

બાકીની વિભક્તિનાં રૂપો પુલ્લિંગ પ્રમાણે જ થશે.

આ જ પ્રમાણે पुस्तक, फल તથા पत्रનાં રૂપો वनનાં રૂપોની જેમ બનાવો.

Downloaded from https:// www.studiestoday.com

Downloaded from https:// www.studiestoday.com

ઉપર્યુક્ત રૂપો યાદ રાખી તદનુસાર અન્ય નામપદોનાં રૂપો તૈયાર કરવામાં આવે, તો સંસ્કૃત ભાષાનો વ્યવહારિક ઉપયોગ કરવામાં સરળતા રહેશે. તમે પણ આવાં નામપદોનો ઉપયોગ કરી સંસ્કૃત ભાષાનો સરળતાથી ઉપયોગ કરો.

કેટલીક વખત સંસ્કૃતમાં सः, सा, ते, अहम्, मम, तव જેવાં રૂપો જોવા મળે છે. શું તમે આ રૂપોને ઓળખો છો ? આવાં રૂપો જ્યાં જ્યાં વપરાયાં હોય તે વાક્યો શોધી અલગથી નોંધ કરો.

દા.ત., सः क्रीडति अहं खादामि । વગેરે.

નામને બદલે જે રૂપ મૂકવામાં આવે તેને સર્વનામ કહેવામાં આવે છે. જેમાં अस्मद, युष्मद्, कः, एषः, एषा વગેરેનો સમાવેશ થાય છે.

સર્વનામનાં અમુક વિભક્તિ રૂપો આ પ્રમાણે થાય છે.

अस्मद् - હું

વિભક્તિ	એકવચન	દ્વિવચન	બહુવચન
प्रथमा	अहम्	आवाम्	वयम्
द्वितीया	माम्	आवाम्	अस्मान्
षष्ठी	मम	आवयोः	अस्माकम्

युष्मद् - તું

વિભક્તિ	એકવચન	દ્વિવચન	બહુવચન
प्रथमा	त्वम्	युवाम्	यूयम्
द्वितीया	त्वाम्	युवाम्	युष्मान्
षष्ठी	तव	युवयोः	युष्माकम्

अहं जानामि । **तव** गृहं सुन्दरम् अस्ति ।

Downloaded from https:// www.studiestoday.com

Downloaded from https:// www.studiestoday.com

माला **मम** सखी अस्ति । **अहं त्वां** पश्यामि ।

ઉપરોક્ત ઘાટા અક્ષરવાળા શબ્દો સર્વનામનો પરિચય આપે છે. પાઠમાંથી આવાં સર્વનામોવાળાં વાક્યો મેળવી સમજો.

વિભક્તિના પ્રયોગો માટેના શ્લોકો ધ્યાનથી વાંચો.

(1) रामो राजमणिः सदा विजयते रामं रमेशं भजे

रामेणाभिहता निशाचरचमू रामाय तस्मै नमः ।

रामान्नास्ति परायणं परतरं रामस्य दासोऽस्म्यहं ।

रामे चित्तलयः सदा भवतु मे भो राम मामुद्धर ।।

અહીં रामः **પ્રથમા (કર્તા) વિભક્તિમાં છે.**

रामम् **(રામને) દ્વિતીયા,** रामेण **(રામ વડે) તૃતીયા**

रामाय **(રામ માટે) ચતુર્થી,** नमः **સાથે હમેશાં ચતુર્થી વિભક્તિ પ્રયોજાય છે.**

रामात् **(રામ પાસેથી) પંચમી,** रामस्य **(રામનો) ષષ્ઠી વિભક્તિ તથા**

रामे **(રામ ઉપર) રામથી, રામ કરતાં સપ્તમી વિભક્તિનો પ્રયોગ થયેલો છે.**

भो राम **(હે રામ) સંબોધન કરેલ છે.**

આમ ઉપરોક્ત શ્લોકને ધ્યાનપૂર્વક વાંચવાથી વિવિધ વિભક્તિનાં રૂપોનો પરિચય મળે છે.

હવે નીચે આપેલા શ્લોકોનો અભ્યાસ કરો :

(प्रथमा) (1) अहल्या द्रौपदी सीता तारा मन्दोदरी तथा ।

पञ्चकं ना स्मरेत् नित्यं महापातकनाशनम् ।।

(द्वितीया) (2) गङ्गा पापं शशी तापं दैन्यं कल्पतरुस्तथा ।

Downloaded from https:// www.studiestoday.com

Downloaded from https:// www.studiestoday.com

पापं तापं च दैन्यं च हन्ति साधुसमागमः ।।

(षष्ठी) (3) हस्तस्य भूषणं दानं सत्यं कण्ठस्य भूषणम् ।

श्रोत्रस्य भूषणं शास्त्रं भूषणैः किं प्रयोजनम् ॥

(सप्तमी) (4) मुण्डे मुण्डे मतिर्भिन्ना कुण्डे कुण्डे नवं जलम् ।

देशे देशे नवाचाराः नवा वाणी मुखे मुखे ।।

(सम्बोधनम्) (5) गङ्गे च यमुने चैव गोदावरि सरस्वति ।

नर्मदे सिन्धु कावेरि प्रसन्ना भव सर्वदा ॥

વિભક્તિઓ વ્યવહારમાં ઉપયોગમાં લેવાથી સરળતાથી યાદ રહે છે. શ્લોકોના માધ્યમથી તથા વાચન અને વાતચીતના માધ્યમથી વિભક્તિ અંગેની સમજ સરળ બને છે.

નીચે આપેલ વાક્યોમાંથી નામપદ અને ક્રિયાપદ શોધો :

(1) गन्त्री गच्छति । ______

(2) बालकः खादति । ______

(3) शिशुः खेलति । ______

(4) हंसः तरति । ______

(5) गजः चलति । ______

ઉપરનાં ટૂંકાં વાક્યોમાં માત્ર બે જ પદ જોવા મળે છે. જેમાં गन्त्री, बालकः, शिशुः, हंसः **અને** गजः **આ નામપદ છે. અને** गच्छति खादतिः, खेलति, तरति, चलति **આ બધાં ક્રિયાપદ છે.**

Downloaded from https:// www.studiestoday.com

Downloaded from https:// www.studiestoday.com

ક્રિયાપદ :

જે પદ ક્રિયા થતી દર્શાવે તેને ક્રિયાપદ કહે છે.

ચાલો, હવે નીચેનાં વાક્યોમાંથી ક્રિયાપદ શોધો અને તેનો અર્થ કહો :

(1) अहं नमामि ।

(2) त्वं नमसि ।

(3) नृपः नमति ।

ઉપરનાં વાક્યોમાં ત્રણેય ક્રિયાપદો નમવાની એકસરખી ક્રિયા દર્શાવે છે. પહેલા વાક્યમાં ક્રિયાનો કર્તા 'अहम्' એ પહેલો પુરુષ છે. બીજા વાક્યમાં ક્રિયાનો કર્તા 'त्वम्' એ બીજો પુરુષ છે. ત્રીજા વાક્યમાં ક્રિયાનો કર્તા 'नृपः' ત્રીજો પુરુષ છે. પુરુષ પ્રમાણે ક્રિયાપદનું રૂપ બદલાય છે. ખરું ને ! એ તમે સમજ્યા હશો; ઉપરનાં ત્રણેય વાક્યો એકવચનનાં છે.

પુરુષ અને વચન :

ગુજરાતીમાં ત્રણ પુરુષ છે. (પહેલો, બીજો અને ત્રીજો) સંસ્કૃતમાં તેને ઉત્તમ, મધ્યમ, અન્ય પુરુષ કહે છે. અને વચન બે છે. એકવચન અને બહુવચન પણ સંસ્કૃતમાં વચનનાં ત્રણ રૂપો છે. એકવચન, દ્વિવચન અને બહુવચન.

ધાતુના ગણ :

ક્રિયાપદના મૂળ રૂપને ધાતુ કહે છે.

દા.ત. नमामि, नमसि અને नमति એ ત્રણેય ક્રિયાપદોનું મૂળ રૂપ नम् છે. તે મૂળ રૂપને ધાતુ કહેવાય છે. ધાતુના મુખ્યત્વે બે પ્રકાર છે : પરસ્મૈપદી ધાતુ અને આત્મનેપદી ધાતુ. જે ધાતુઓને પરસ્મૈપદના પ્રત્યયો લાગે તે પરસ્મૈપદી ધાતુ અને જે ધાતુઓને આત્મનેપદના પ્રત્યયો લાગે તેને આત્મનેપદી ધાતુ કહેવાય છે.

સંસ્કૃત વ્યાકરણમાં ધાતુઓના ૧લો ગણ, ૨જો ગણ, ૩જો ગણ, ૪થો ગણ, ૫મો ગણ, ૬ઠો ગણ, ૭મો ગણ, ૮મો ગણ, ૯મો ગણ, ૧૦મો ગણ એમ કુલ ૧૦ ગણ અથવા વર્ગ પાડવામાં આવ્યા છે. દરેક ગણનો ખાસ પ્રત્યય હોય છે. જેને વિકરણ પ્રત્યય કહે છે. તેનાથી જે-તે ગણના ધાતુ અન્ય ગણના ધાતુથી જુદા પાડી ઓળખી શકાય છે.

Downloaded from https:// www.studiestoday.com

Downloaded from https:// www.studiestoday.com

દા.ત., ૧ લા ગણનો વિકરણ પ્રત્યય 'अ' છે, ૪ થા ગણનો વિકરણ પ્રત્યય 'य' છે, ૬ ઠા ગણનો વિકરણ પ્રત્યય 'अ' છે, ૧૦મા ગણનો વિકરણ પ્રત્યય 'अय' છે.

પરસ્મૈપદી ધાતુઓનો આપણા પાઠ્યપુસ્તકમાં વિશેષરૂપે ઉપયોગ થયો છે. તેથી આપણે વર્તમાનકાળના પરસ્મૈપદી પ્રત્યયોના અભ્યાસથી શરૂઆત કરીએ.

વર્તમાનકાળ પરસ્મૈપદી પ્રત્યયો

	એકવચન	**દ્વિવચન**	**બહુવચન**
પહેલો પુરુષ (ઉત્તમ પુરુષ)	मि	वः	मः
બીજો પુરુષ (મધ્યમ પુરુષ)	सि	थः	थ
ત્રીજો પુરુષ (અન્ય પુરુષ)	ति	तः	अन्ति

ઉપર પ્રમાણેના પ્રત્યયો લગાડીને વર્તમાનકાળનાં રૂપો નીચે દર્શાવ્યા પ્રમાણે બને છે. તેને વાંચો અને પછી એ પ્રમાણે બીજાં રૂપો બનાવો.

ખાસ નોંધ : ધાતુનાં રૂપો કરતી વખતે ધાતુને સૌ પ્રથમ વિકરણ પ્રત્યય લગાડીને પછીથી કાળવાચક પ્રત્યય મૂકવામાં આવે છે.

नम् (પહેલો ગણ) નમવું, નમન કરવું

	એકવચન	**દ્વિવચન**	**બહુવચન**
પહેલો પુરુષ (ઉત્તમ પુરુષ)	नमामि	नमावः	नमामः
બીજો પુરુષ (મધ્યમ પુરુષ)	नमसि	नमथः	नमथ
ત્રીજો પુરુષ (અન્ય પુરુષ)	नमति	नमतः	नमन्ति

ઉપર પ્રમાણે બીજાં રૂપો બનાવો.

Downloaded from https:// www.studiestoday.com

Downloaded from https:// www.studiestoday.com

पठ् (વાંચવું) चल् (ચાલવું)

	એકવચન	દ્વિવચન	બહુવચન
ઉત્તમ પુરુષ			
મધ્યમ પુરુષ			
અન્ય પુરુષ			

પરસ્મૈપદીનાં ધાતુઓ (પહેલો ગણ)

हस् (हसति) હસવું
खेल् (खेलति) રમવું
खाद् (खादति) ખાવું
वह् (वहति) વહન કરવું
नी (नयति) લઈ જવું
वस् (वसति) વસવું, રહેવું

धाव् (धावति) દોડવું
भ्रम् (भ्रमति) ફરવું, ભમવું
पा (पिब्-पिबति) પીવું
गम् (गच्छ्-गच्छति) જવું
दृश् (पश्य्-पश्यति) જોવું
स्था (तिष्ठ-तिष्ठति) ઊભા રહેવું

હવે ચોથા ગણના नृत् ધાતુનાં વર્તમાન કાળનાં રૂપોનો પરિચય મેળવીએ.

नृत् (ચોથો ગણ) નાચવું, નૃત્ય કરવું

	એકવચન	દ્વિવચન	બહુવચન
ઉત્તમ પુરુષ	नृत्यामि	नृत्याव:	नृत्याम:
મધ્યમ પુરુષ	नृत्यसि	नृत्यथ:	नृत्यथ
અન્ય પુરુષ	नृत्यति	नृत्यत:	नृत्यन्ति

ચાલો, આ સમજ્યા પછી હવે આપણે જાતે બીજાં રૂપો બનાવીએ.

कुप् (ગુસ્સે થવું) तुष् (સંતોષ પામવો)

Downloaded from https:// www.studiestoday.com

Downloaded from https:// www.studiestoday.com

	એકવચન	દ્વિવચન	બહુવચન
પહેલો પુરુષ			
બીજો પુરુષ			
ત્રીજો પુરુષ			

પરસ્મૈપદના જથા ગણના ધાતુઓનાં રૂપો

क्षुभ् ખળભળવું, ક્ષોભ પામવો (क्षुभ्यति)

मुह् મોહ પામવો (मुह्यति)

शम् શાંત થવું (शाम्यति)

श्रम् થાકવું (श्राम्यति)

તમે પહેલા અને ચોથા ગણના ધાતુઓનાં વર્તમાન કાળનાં રૂપોનો પરિચય તો મેળવી જ ચૂક્યા છો તો ચાલો હવે આપણે છઠા ગણનો પરિચય મેળવીએ. છઠ્ઠા ગણનો વિકરણ પ્રત્યય 'अ' છે અને પ્રથમ ગણનો વિકરણ પ્રત્યય પણ 'अ' છે. ફરક માત્ર એટલો જ છે, કે પહેલા ગણના કેટલાંક ધાતુઓમાં વિકરણ પ્રત્યય ઉમેરતાં ધાતુઓમાં ફેરફાર થાય છે. જ્યારે છઠ્ઠા ગણનાં ધાતુઓમાં વિકરણ ઉમેરતાં કોઈ ફેરફાર થતો નથી, જે યાદ રાખવા જેવું છે.

છઠ્ઠો ગણ પરસ્મૈપદ लिख्

	એકવચન	દ્વિવચન	બહુવચન
પહેલો પુરુષ	लिखामि	लिखाव:	लिखाम:
બીજો પુરુષ	लिखसि	लिखथ:	लिखथ
ત્રીજો પુરુષ	लिखति	लिखत:	लिखन्ति

ઉપર પ્રમાણે સ્વપ્રયત્ને બીજાં રૂપો બનાવવા પ્રયત્ન કરો.

Downloaded from https:// www.studiestoday.com

Downloaded from https:// www.studiestoday.com

प्रच्छ् – पृच्छ् (પૂછવું) पृच्छति પૂછે છે. स्पृश् (સ્પર્શ કરવો)

	એકવચન	દ્વિવચન	બહુવચન
પહેલો પુરુષ			
બીજો પુરુષ			
ત્રીજો પુરુષ			

ઉપર પ્રમાણે इष् – इच्छ् – ઈચ્છવું, कृष् – ખેડવું, क्षिप् - ફેંકવું આ ધાતુઓનાં રૂપો બનાવો.

૧૦મો ગણ પરસ્મૈપદ :

૧૦મા ગણનો વિકરણ પ્રત્યય 'अय' છે.

कथ् + अय = कथय

તો ચાલો, ૧૦મા ગણના कथ् ધાતુનાં પરસ્મૈપદ વર્તમાનકાળનાં રૂપો જોઈએ.

कथ् (દસમો ગણ) કહેવું

	એકવચન	દ્વિવચન	બહુવચન
પહેલો પુરુષ	कथयामि	कथयाव:	कथयाम:
બીજો પુરુષ	कथयसि	कथयथ:	कथयथ
ત્રીજો પુરુષ	कथयति	कथयत:	कथयन्ति

ઉપર પ્રમાણે સ્વપ્રયત્ને બીજા કેટલાક ૧૦મા ગણના પરસ્મૈપદી ધાતુઓનાં વર્તમાનકાળનાં રૂપો બનાવવા પ્રયત્ન કરીએ.

पीड् પીડવું रच् રચવું

Downloaded from https:// www.studiestoday.com

Downloaded from https:// www.studiestoday.com

	એકવચન	દ્વિવચન	બહુવચન
પહેલો પુરુષ			
બીજો પુરુષ			
ત્રીજો પુરુષ			

સંસ્કૃત ભાષામાં પરસ્મૈપદ ઉપરાંત આત્મનેપદી ધાતુઓ છે. પરંતુ આ તબક્કે આટલો અભ્યાસ પર્યાપ્ત છે.

Downloaded from https:// www.studiestoday.com